
Aleksandra Kruk**Pedofilia. Psychologiczna opinia sądowo - seksuologiczna w sprawie karnej.****Metody diagnozy*****Streszczenie***

Artykuł ma na celu przybliżyć proces powstawania opinii sądowo-seksuologicznej ze wszystkimi działaniami, które podejmuje biegły psycholog czy seksuolog w kontakcie z osobą podejrzaną o pedofilię. Jest próbą ukazania, jakie faktyczne znaczenie ma ona dla sądu. Trudność stanowi fakt, że biegły musi pogodzić dwie role: terapeuty – obiektywnego słuchacza i specjalisty – obiektywnego badacza, co niejednokrotnie przyczynia się do problemów natury metodologicznej. Niejednorodność zjawiska pedofilii oraz niewielka ilość metod dostosowanych do warunków polskich utrudnia przeprowadzenie badań, a co za tym idzie stawianie poprawnych diagnoz i prognozowanie możliwości ponownego wystąpienia zachowań dysfunkcyjnych u tych sprawców.

Słowa kluczowe: *pedofilia, opinia biegłego, biegły sądowy, diagnoza psychologiczna*

Paedophilia. A Psychological, Judicial and Sexualogical Opinion in a Criminal Case. Diagnosis Methods***Abstract***

The article aims at presenting the process of creating a psychological and sexualogical opinion for judicial purposes by a psychologist or sexologist expert in case of a person suspected of a sexual dysfunction like paedophilia. The Author has focused on the actual significance of such an opinion for the court. The greatest difficulty is the fact that the expert must reconcile two roles: of a therapist being an objective listener and a specialist being an objective researcher, which often contributes to methodological problems. Heterogeneity of the phenomenon of paedophilia and a few methods adapted to the Polish conditions hinders the research. As a consequence, it is difficult to put the correct diagnosis and to predict the possibility of dysfunctional behaviour recurrence in case of such perpetrators.

Key words: *paedophilia, expert's opinion, expert witness, psychological diagnosis*

Wstęp

Niewielka liczba prowadzonych badań, które dotyczyłyby sprawców, a nie ofiar wykorzystywania seksualnego, wynika z kilku przyczyn. Po pierwsze, opinia publiczna w obronie ofiar zagłuszyłaby prowadzenie takich badań. Po drugie, sami badacze nie chcą zajmować się tak „niewyraźnymi” czynami w stosunku do dzieci. Najbardziej jednak przekonującym argumentem jest założenie, że sami sprawcy nie będą chcieli rozmawiać o swoim życiu i jakiegokolwiek procedury badawcze będą tutaj nieadekwatne. Kwestia ta zdaje się być istotna, ponieważ nie znając punktu widzenia sprawcy, nie mamy możliwości zapobiegania takim sytuacjom w przyszłości. Odrzucając kontekst sprawcy, paradoksalnie narażamy przyszłe potencjalne ofiary na ataki ze strony zaburzonych osób. Wyniki dotychczasowych badań wskazują osoby z prawdopodobieństwem podejmowania tego typu zachowania, rodzaje najczęściej popełnianych czynów, ich częstotliwość oraz liczbę ofiar, taktyki i motywy. Pokazują ponadto, że sprawcy to w zdecydowanej większości mężczyźni, którzy wywodzą się z niejednorodnych grup społecznych oraz charakteryzujący się różnym trybem życia. Z takich danych wynika, że żadnej grupy osób płci męskiej nie można wykluczyć ze zbioru podejrzanych¹. Położenie nacisku na kwestię badań jest o tyle istotne, że to one mają zasadnicze znaczenie przy tworzeniu opinii seksuologicznej na potrzeby sądu. „Opinia to nic innego, jak tylko diagnoza psychologiczna”². Mimo tego, że w relacji psychiatra – psycholog to biegły lekarz ma większą decyzyjność, coraz częściej mówi się o „zespołowym charakterze procesu diagnostycznego, w którym praca seksuologa ma także wielkie znaczenie”³. Składa się na nią szereg standardowych działań, które każdy seksuolog musi podjąć, aby jego praca zakończyła się poprawnie postawioną diagnozą. Postępowanie zawsze wymaga przeprowadzenia rozpoznania seksualnego, skupia się na dotarciu do motywacji towarzyszącej czynowi, ale trzeba podkreślić, że „opinia sądowo-seksuologiczna ma charakter pomocniczy dla biegłych psychiatrów”⁴.

¹ D. W. Pryor, *Pedofilia*, Sopot 2014, s. 22.

² L. K. Paprzycki, A. Błachnio-Parzych, R. Paprzycki, *Opiniowanie psychiatryczne i psychologiczne w procesie karnym. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, Kraków 2002, s. 49.

³ P. Marcinek, A. Kapała, *Pedofilia w opiniowaniu sądowo – seksuologicznym*, „Seksuologia Polska”, 10, 2, 2012, 76-84.

⁴ L. K. Paprzycki, A. Błachnio-Parzych, R. Paprzycki, *Opiniowanie psychiatryczne ...*, s. 49.

1. Specyfika roli biegłego

Biegły rozpoczyna swoje czynności od analizy akt sprawy, na podstawie których tworzy obraz przebiegu przestępstwa. Akta dostarczają także wiedzy o samym badanym. Na jego portret składa się szereg różnych informacji, pochodzących z wywiadów środowiskowych, opinii, zeznań świadków, członków rodziny oraz wyjaśnień samego oskarżonego (które mogą różnić się w zależności od etapu, na którym aktualnie znajduje się sprawa)⁵. Specyfika roli biegłego polega na tym, że w swojej pracy zawodowej może być zarówno terapeutą, jak i biegłym sądowym. Obie te role nierozłącznie wiążą się z kontaktem z „pacjentem”, ale każda z nich ma całkowicie różny charakter. Pracując na wniosek sądu, występuje w roli eksperta, ma wyjaśniać motywy i mechanizmy zachowań, co zbliża go raczej do postawy typowej dla terapeutów. Jeśli jednak weźmie się pod uwagę to, że ma także reprezentować wymiar sprawiedliwości i społeczeństwo, to oddala się od typowej roli osoby udzielającej wsparcia, np. w gabinecie terapeutycznym. Musi zachować równowagę pomiędzy tymi dwoma rolami.

Nierzadko badani włączają szereg mechanizmów obronnych, mówią kłamstwa, przejawiają opór, niechęć, a także ukrywają ważne informacje. Biegły musi nieraz działać jak analityczny śledczy. Dystans, który umożliwia zachowanie równowagi, niekiedy uwidacznia się w postawie tych biegłych, którzy stają się po prostu chłodnymi technokratami medycznymi, omijając kwestię uczuć do badanego. Biegły seksuolog powinien opiniować tylko na podstawie faktów i wyników badań, które uwidoczniły się w trakcie postępowania diagnostycznego. Nie może zdiagnozować zaburzenia u osoby, która go nie posiada. Nie wolno mu także „bronić” oskarżonego tylko dlatego, że chce poprawić sytuację badanego lub pozostaje w zależności od jednostek, które go powołały. Mimo nieobligatoryjnego charakteru opinii, którą wydaje, ciąży na nim przecież, w pewnym stopniu, odpowiedzialność za los badanego.

Inną trudnością wydają się problemy diagnostyczne wynikające ze specyfiki zarzutów stawianych oskarżonemu. Niektóre objawy nie dają się wpisać w typowy schemat przebiegu choroby i nie powinno to przesądzać o charakterze wydawanej opinii. Specjalista posiada szczegółową wiedzę, ale nie jest „wszechwiedzący”. Biegły nie może więc zapominać, że ma prawo skonsultować swoją pracę z innymi specjalistami.

Kolejną charakterystyką zawodu biegłego seksuologa jest narażenie go na specyficzne zachowanie badanego, warunkowane tematyką spotkań. Procedury diagnostyczne mogą

⁵ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 350-355.

wzmagać w badanym agresję, niechęć, kłamiwość czy wstyd. Biegły, jak każdy psycholog czy psychiatra, powinien względnie spełniać kryteria dojrzałości psychicznej i samoświadomości. Każdy profesjonalista wie, że problemy osobiste nie powinny wpływać na jego pracę. Wchodząc w kontakt z podejrzanym, powinien zachować pełny obiektywizm i wgląd we własne ograniczenia⁶. Nierzadko problemem dla biegłego mogą okazać się również stereotypy i uwarunkowania kulturowe. Marginalizacja, potępienie przestępców seksualnych, a zwłaszcza pedofilii sprawia, że niemal w każdym z przypadków biegły będzie mieć zupełnie inne poglądy niż badany. Jednak musi pamiętać, że tylko nieoceniającą postawą, podążającą za tokiem myślenia sprawcy może przeprowadzić diagnostyczny wywiad i wydać prawidłową opinię. Ryzyko jest wielkie, ponieważ „błędnie postawiona diagnoza niesie ze sobą prawdopodobieństwo, że u sprawcy z nieukształtowaną tożsamością, który podejmował kontakty seksualne z dzieckiem, incydentalnie nastąpi identyfikacja z etykietą „pedofila” i tym samym paradoksalnie wzrośnie ryzyko powtarzania dewiacyjnych zachowań seksualnych”⁷.

2. Warunki przeprowadzenia badania seksuologicznego

„Najlepszym miejscem do przeprowadzenia badania seksuologicznego jest gabinet lekarski”⁸. Mniej optymalnym rozwiązaniem jest wykorzystanie gabinetu lekarskiego, ale w zakładzie karnym. Najmniej pożądaną jest sala sądowa lub pokój przy niej. Miejsce to kojarzy się w sposób naturalny z instytucją, więc biegły jest postrzegany jako urzędnik-egzekutor. Ważne, by w miejscu badania nie było nikogo oprócz biegłego i osoby badanej. Badanie w obecności osoby trzeciej w zasadzie mija się z celem. W praktyce jednak dzieje się tak często, ponieważ na sali bardzo często obecny jest np. funkcjonariusz policji.

Badanie somatyczne

Pierwszym podejmowanym działaniem i podstawą rutynowych badań sądowo-seksuologicznych w procesach karnych jest badanie somatyczne. „Biegły musi znać podstawowe zasady badania neurologicznego, urologicznego, ginekologicznego, internistycznego, dermatologicznego i psychiatrycznego”⁹.

⁶ *Ibidem*, s. 355.

⁷ P. Marcinek, A. Kapała, *Pedofilia w opiniowaniu sądowo – seksuologicznym*, „Seksuologia Polska”, 10, 2, 2012, s. 76-84.

⁸ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia ...*, s. 355.

⁹ *Ibidem*, s. 359.

Wywiad i jego struktura

Kolejnym rozbudowanym etapem, który zasadniczo jest najbardziej istotny dla przebiegu procesu diagnostycznego, jest wywiad i obserwacja. Rozmowa tak naprawdę daje jedyną możliwość dotarcia do prawdziwych motywów i mechanizmów zachowań, którymi kierował się oskarżony. Wszystkie inne narzędzia psychologiczne są jedynie dodatkiem i uzupełnieniem diagnozy. Wywiad powinien przyjmować określoną strukturę. Opiera się na kilku kategoriach, na podstawie których biegły zbiera potrzebne mu informacje.

Zazwyczaj są to podstawowe informacje dotyczące osoby badanej, jego najbliższej rodziny oraz osób, z którymi utrzymuje bliższy kontakt. Istotne są również informacje o rodzinę generacyjną, ponieważ większość teorii psychologicznych wskazuje na wielką rolę jakości relacji z rodzicami lub opiekunami w dzieciństwie oraz w okresie dojrzewania. Należy ustalić, czy był ofiarą przemocy (także seksualnej) w domu, a jeśli tak, to od kogo tej przemocy doznawał. Pytania wstępne dotyczą także zatrudnienia, stażu pracy itp.

W danych z wywiadu należy zawrzeć również szczegółowe informacje dotyczące przeszłości kryminalnej. Bardzo ważne są również pytania o rozwój seksualny badanego. Biegły musi dowiedzieć się, jak dotychczas rozwijało się życie seksualne, czy uprawiał seks w wieku dziecięcym ze starszą osobą (jeśli tak, to ile razy, z kim, jak to przebiegało), czy były obecne w jego życiu zabawy seksualne w dzieciństwie, w okresie dojrzewania, jakie ma doświadczenia odnośnie do pierwszych randek, pierwszego stosunku. Badany powinien opowiedzieć o związkach, trudnościach seksualnych, edukacji seksualnej, preferencjach płciowych i wiekowych, uczuciach związanych z doświadczeniami seksualnymi. Nie bez znaczenia pozostaje kwestia życia prowadzącego do molestowania. Chodzi tu o jakość pożycia małżeńskiego.

Gdy biegły nawiąże już relację z badanym powinien rozpocząć opis zachowań seksualnych podejrzanego z dziećmi poniżej 15 roku życia. Powinien zebrać dane o liczbie dzieci, z którymi nawiązany został kontakt seksualny, wieku dzieci w momencie rozpoczęcia i zakończenia kontaktu, wieku sprawcy w momencie rozpoczęcia i zakończenia kontaktu, rasie i płci ofiary oraz o łączących ich relacjach. Kluczowe dla sprawy są wszelkie marzenia, fantazje, masturbacja, liczba epizodów, średni czas ich trwania, zachowania w tym czasie, czyli jak były podtrzymywane, jak narastały kontakty, jak wyglądało planowanie pierwszych i kolejnych epizodów.

Diagnoza powinna dotyczyć także grózb i wszelkich przejawów agresji wobec dziecka (trzeba dookreślić stopień agresywności podejrzanego). Najgłębszą analizę przeprowadza się

w momencie pytań o znaczenie kontaktu seksualnego z dzieckiem. Istotne jest także zachowanie badanego po pierwszym epizodzie i między nimi. Jeśli kontakt z dzieckiem trwał nadal, biegły musi ustalić, dlaczego nie wystarczył jeden stosunek. Należy rozstrzygnąć, czy popęd seksualny skierowany do dziecka był obecny przed, czy dopiero po pierwszym akcie oraz dlaczego podejrzany wybrał kontakt seksualny z dzieckiem, a nie dorosłym. Duże znaczenie ma także rozmowa o „poglądach samego badanego na temat swojego czynu i tego, czy był świadom, że popełnia przestępstwo, za które grozi kara”¹⁰.

Przy przygotowywaniu opinii sędowo-seksuologicznej duże znaczenie ma diagnoza osobowości. Biegły może wykorzystać do jej przeprowadzenia standardowe metody psychologiczne. „Nie można zapomnieć, że odbycie kary nie zmniejsza i nie ogranicza możliwości dewiacyjnych zachowań w przyszłości”¹¹. Warto też podkreślić, że żaden pacjent, nieważne z jak ciężką formą dewiacji, nie zgłosi się sam. Profilaktyczne działania powinny polegać na monitorowaniu sprawców, ponieważ wielu z nich wraca do poprzednich praktyk i staje się recydywistami.

Metodami, które wykorzystywane są do pomiaru osobowości są samoopisowe kwestionariusze. Najczęściej używanym jest „Minnesocki Wielowymiarowy Inwentarz Osobowości-2 MMPI-2”¹². Zadaniem badanego jest ustosunkowanie się do 567 stwierdzeń dotyczących różnych zachowań i przekonań. Wyniki inwentarza mogą być ujmowane na 121 skalach, w tym na skalach kontrolnych i klinicznych. Kolejnym narzędziem standaryzowanym jest „EPQ-R – Kwestionariusz Osobowości Eysencka EPQ-R”¹³. Składa się ze 106 pytań, na które badany odpowiada „Tak” lub „Nie”. Wyniki ujmowane są w 6 skalach. Trzeba jednak pamiętać, że narzędzia te mają samoopisowy charakter, czyli to osoba wypełniająca arkusz opisuje swoje cechy i ich natężenie. Sprawcy często mają doskonałą wiedzę na temat tego, jakim należy być i jak postępować, aby dopasować się do pożądanego społecznie wzorca zachowań, co niestety nie jest tożsame z ich „prawdziwym ja”. Należy więc dość ostrożnie interpretować uzyskiwane w kwestionariuszach wyniki.

¹⁰ D. W. Pryor, *Pedofilia...*, s. 321-326.

¹¹ E. Mazur, Posiedzenie Komisji Etyki Medycznej PAU nt. „Dziecko jako obiekt seksualny – perspektywy psychiatryczne, psychologiczne i prawne”, Kraków, 2005, s. 160.

¹² Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Strona internetowa: <http://www.practest.com.pl/minnesocki-wielowymiarowy-inwentarz-osobowosci>.

¹³ Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Strona internetowa: <http://www.practest.com.pl/epq-r-kwestionariusz-osobowosci-eysencka-epq-r>.

Pomiar funkcji fizjologicznych

Badanie pletyzmoigraficzne członka czy wykorzystanie metod kognitywnych daje większe możliwości uzyskania niezafałszowanych wyników. Wykorzystuje się je do szacowania możliwości wystąpienia nawrotów zachowań dewiacyjnych. Są lepsze od standardowych technik kwestionariuszowych, ponieważ reakcje fizjologiczne, ze względu na swój biologiczny charakter, są odporniejsze na manipulację. „Specjalistyczny sprzęt uniemożliwia w zasadzie kontrolę reakcji fizjologicznych. Są one naturalne, spontaniczne, a więc trudne do podważenia”¹⁴.

Eye-tracking – to technika badania wykorzystująca metody, które umożliwiają rejestrację aktywności wzrokowej człowieka. To nie przypadek rządzi tym, na co akurat patrzymy. Okazuje się, że ruchami gałek ocznych steruje mózg i jego reakcje fizjologiczne. „Badanemu dostarcza się różne bodźce, przeważnie wzrokowe i następnie tworzy się tzw. mapy fiksacji. Badanie wymaga specjalistycznego sprzętu, ale gwarantuje skuteczny pomiar w szacowaniu możliwości wystąpienia recydywy”¹⁵.

Opinia sądowo-seksuologiczna

„Na podstawie wszystkich uzyskanych danych biegły może rozpocząć tworzenie opinii”¹⁶. Poszczególne części powinny być umieszczone w następującej kolejności:

Nagłówek: znajdują się w nim informacje, dla kogo i na czyje zlecenie powstała, kogo dotyczy, przez kogo i gdzie została sporządzona. W nagłówku powinna zostać umieszczona również sygnatura akt sprawy i data sporządzenia opinii.

Dane z akt sprawy: chodzi o dane z postanowienia sądu czy prokuratury, wyciąg z akt sprawy, dokumentacji lekarskiej i psychologicznej, a także z innych danych, którymi dysponował biegły.

Dane z przeprowadzonych badań seksuologicznych: zamieszcza się tutaj zapis wywiadu, opis stosowanych metod oraz treści i wyniki badania. W kolejnym akapicie wyniki badania somatycznego i badań laboratoryjnych oraz opis zachowania się osoby badanej w trakcie badania.

Wnioski i ich uzasadnienie: obejmują rozpoznanie, odpowiedź na pytania sądu czy prokuratury oraz uzasadnienie.

¹⁴ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia ...*, s. 372.

¹⁵ W. Frans, E. M. Peters, J. Palmer, *TheEyelink Toolbox: Eye tracking with MATLAB and the Psychophysics Toolbox*, 34, 4, 2002, s. 613-617. Strona internetowa: <http://link.springer.com/article/10.3758/BF03195489#page-1>.

¹⁶ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia ...*, s. 369.

Z punktu widzenia sądu czy prokuratury najważniejszą częścią opinii są wnioski i ich uzasadnienie. Konkluzje mogą być poszerzone o hipotezy alternatywne. Dzieje się tak w przypadku, gdy uzyskane dane nie wyczerpują tematu. „W opinii mogą znaleźć się także informacje, które trzeba uzupełnić przez innych biegłych, a uzasadnienie musi być w pełni oparte na informacjach zawartych w materiale”¹⁷.

Zakończenie

Na podstawie przeanalizowanych działań, które podejmuje biegły seksuolog, można stwierdzić, że ponosi on ogromną odpowiedzialność za swoją pracę. Jako samodzielny ekspert, wydający na podstawie przeprowadzonych badań opinię seksuologiczną, musi opierać się na ugruntowanej wiedzy oraz doświadczeniu. Mimo tego, że „opinia biegłych sądowych ma charakter nierozstrzygający, (czyli nie przesądza kształtu ostatecznej decyzji), to jednak jest brana pod uwagę przy jej podejmowaniu.”¹⁸ Trzeba również pamiętać o tym, że opinia sądowa ma charakter nieobligatoryjny, czyli „opracowywana jest na wniosek sądu lub prokuratury”.¹⁹ Swoje wnioski biegły powinien formułować w sposób jasny i konkretny. Nie powinien nadużywać medycznych pojęć oraz definicji, aby nie zatracić głównego elementu, jakim jest decyzja o występowaniu określonych zaburzeń lub ich braku u osoby, która jest przez niego diagnozowana.

Podsumowując, niejednorodność zjawiska pedofilii i jego charakterystyka sprawia, że biegły opiniujący w tych konkretnych sprawach stoi przed wyjątkowo trudnym zadaniem. Jednak jeśli będzie koncentrował się na standardowych działaniach, nie rezygnując jednocześnie z empatycznej postawy, istnieje duże prawdopodobieństwo, że jego opinia przyczyni się do szybszego ukarania sprawców, wymierzenia sprawiedliwości, a w konsekwencji do zapobiegania wystąpienia czynów pedofilskich w przyszłości, jak i obrony już skrzywdzonych ofiar.

¹⁷ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia ...*, s. 397.

¹⁸ T. Szustrowa, *Raport o stanie orzecznictwa psychologicznego w Polsce*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne 2003, s. 58.

¹⁹ *Ibidem*, s. 57.